

Perstekst Armoede en Sociale Uitsluiting - Jaarboek 2022

Redactie: Jill Coene, Tuur Ghys, Bernard Hubeau, Sarah Marchal, Peter Raeymaeckers, Roy Remmen, Wouter Vandenhole, Gert Van Hecken & Lore Van Praag

In dit 31ste Jaarboek kijken we niet alleen naar de armoedesituatie in België, maar verruimen we onze blik naar mondiale mechanismen die armoede en ongelijkheid creëren en in stand houden. De doorwerking van mondiale armoede en ongelijkheid zien we duidelijk in de link tussen migratie en armoede, het themadeel van dit boek. Wat zijn de verwachtingen en percepties van migranten over België? Welke grenzen stelt ons land aan migratie? Hoe gaan migranten, lokale besturen en organisaties met die grenzen om? Het zijn enkele van de vragen waarop dit boek een antwoord zoekt.

Ook meer algemene analyses over armoede, sociale uitsluiting en ongelijkheid komen aan bod. Een greep uit de bijdragen: wat kan de filosofie ons vertellen over sociale ongelijkheid? Hoe verandert het beeld van armoede als we rekening houden met vermogens en schulden? Hoe groot is de non-take up van bepaalde uitkeringen? En kunnen 'zorgzame buurten' van betekenis zijn voor mensen in armoede?

Vanuit het werkveld komt 11.11.11 aan het woord over internationale solidariteit. Tot slot ontbreekt ook dit jaar geen cijfermatig overzicht van armoede en sociale uitsluiting.

MEER WETEN?

Op vrijdag **9 december 2022** in de voormiddag organiseren we op de Universiteit Antwerpen (M.001, Sint-Jacobstraat 2, 2000 Antwerpen) een **colloquium** om het boek voor te stellen aan een ruim publiek (<https://www.uantwerpen.be/nl/projecten/usab/onderzoek-usab/jaarboek-armoede/>)

Jill Coene: Jill.Coene@uantwerpen.be, 03 265 59 99

USAB | Universitaire Stichting
voor Armoedebestrijding
 Powered by UAntwerp

www.usab.be

LESSONS LEARNED

- Kijk niet alleen naar het armoederisico op basis van het inkomen, maar hou rekening met het vermogen en schulden van gezinnen.
- De toegenomen inflatie en energiecrisis zal harder toeslaan voor reeds kwetsbare groepen: mensen met een armoederisico, maar ook mensen met een inkomen juist boven de armoedegrens en mensen zonder vermogen om op terug te vallen.
- De hoge non-take-up van uitkeringen maakt duidelijk dat er nog meer werk moet worden gemaakt van automatische rechtentoekenning.
- Ook de ziekenfondsen kunnen een rol kunnen spelen in het terugdringen van de non-take-up van uitkeringen, door hun leden te informeren over bepaalde rechten.
- Het inzetten op ontradingscampagnes voor potentiële migranten is weinig doeltreffend. De overheid zou beter inzetten op correcte informatie over verblijfprocedures en rechten en plichten van migranten en op het verbeteren van de omstandigheden na aankomst.
- De knelpunten in de huidige toepassing van de bestaansmiddelenvereisten voor Unieburgers en gezinsleden van derdelanders moeten worden weggewerkt. Derdelanders zijn mensen die noch de nationaliteit van een van de lidstaten van de Europese Unie of de Schengenzone, noch de nationaliteit van een geassocieerd land van de Europese Unie (IJsland, Liechtenstein, Noorwegen, Zwitserland) hebben.
- Lokale besturen zijn goed geplaatst om het integratiebeleid mee vorm te geven.
- Burgers en middenveldorganisaties hebben impact op hun lokaal bestuur: druk van onderuit kan verandering in gang zetten.
- Om de tewerkstellingskloof te verkleinen, is het nodig om meer in te zetten op training en werkplekieren, zeker voor burgers met niet-EU-herkomst.
- Ondersteun sociaalwerkorganisaties bij het aanpakken van discriminatie.

ENKELE VASTSTELLINGEN

1. Armoederisico daalde door conjuncturele redenen

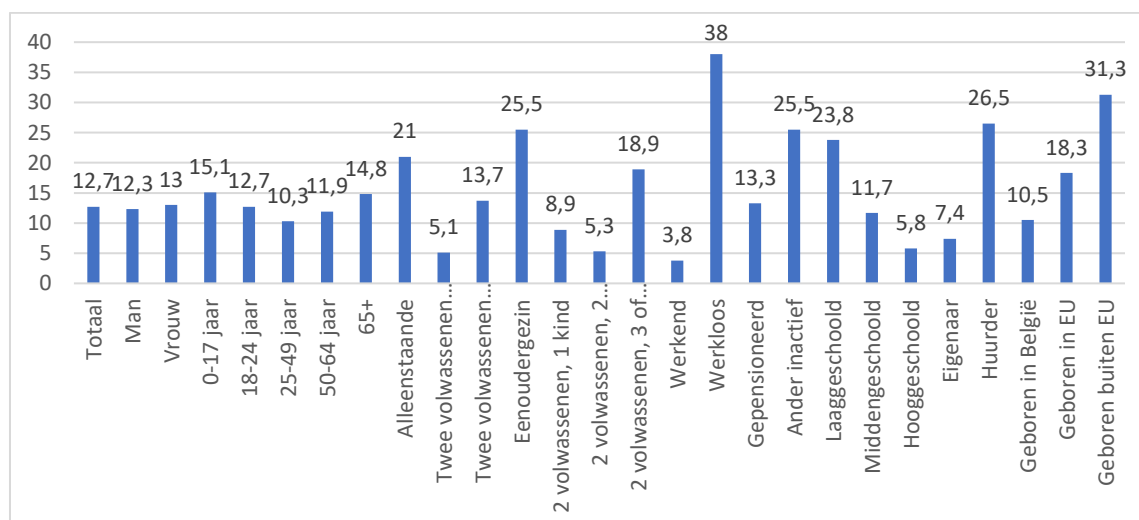
12,7% van de Belgische bevolking leeft in een gezin met een inkomen onder de armoederisicogrens. In het Vlaamse Gewest is dat 7,8%, in het Waalse Gewest 17,3% en in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest 25,4%. Vooral alleenstaanden, leden van een eenoudergezin, werklozen en andere inactieven, laaggeschoolden, huurders en personen geboren buiten de EU hebben een hoog armoederisico (zie grafiek).

In 2021 daalde het armoederisico ten opzichte van 2020. Dat komt omdat de armoederisicogrens in 2021 ongeveer gelijk bleef als gevolg van de COVID-crisis (in 'normale' jaren stijgt de armoededrempel doorgaans omdat de inkomens toenemen). Hoewel **vooral de werkende bevolking werd geconfronteerd met een inkomensverlies door COVID-19 konden ze die impact enigszins compenseren door de overheidsmaatregelen.**

De Europese armoederisicogrens ligt op 60% van het mediane equivalente beschikbare huishoudinkomen (zie kader). **Een gezin kan dus als 'niet arm' worden geteld, ook al heeft het een inkomen dat maar enkele euro's boven deze grens ligt. Als we de grens minder 'streng' zouden maken, dan blijkt 22,4% van de Belgen in een gezin te leven met een inkomen lager dan 70% van het nationale mediane equivalente beschikbare huishoudinkomen.** Deze alternatieve indicator toont dat een grotere groep kwetsbaar is voor armoede. **Dit zijn de gezinnen die de stijgende inflatie en de energiecrisis het hardst zullen voelen.**

De EU-SILC-cijfers (European statistics on income and living conditions, een grootschalige enquête bij de bevolking) komen met enige vertraging omdat het gaat om enquêtegegevens. Bovendien is het armoederisico gebaseerd op het inkomen, maar **houdt het geen rekening met de uitgaven die gezinnen moeten doen.** De impact van de torenhoge inflatie en energiecrisis blijft zo buiten beeld. Nochtans horen we van organisaties op het terrein, zoals OCMW's en voedselbanken, dat steeds meer mensen een beroep doen op hun diensten. **Zo steeg het aantal mensen dat zich aanbood voor voedselhulp tussen 1 januari en eind juni 2022 met 15% (tot 204.000 personen in totaal).**

Armoederisico, België, 2021 (inkomens 2020).

Kader: hoe meten we het armoederisico?

Het **relatieve armoederisico (AROP)** meet het aandeel van de bevolking dat leeft in een gezin met een huishoudinkomen lager dan 60% van het 'nationaal mediaan beschikbaar equivalent huishoudinkomen'. Het mediaan inkomen is het inkomen dat, na rangschikking van alle inkomens van laag naar hoog, precies in het midden ligt. Het beschikbaar huishoudinkomen omvat alle inkomsten uit arbeid (de lonen van werknemers en de inkomsten uit zelfstandige arbeid), de privé-inkomsten uit investeringen en onroerend goed, de transfers tussen huishoudens en alle sociale transfers (socialezekerheidsuitkeringen en bijstand). Belastingen en te betalen premies worden hiervan afgetrokken. Dit mediaan beschikbaar inkomen wordt omgerekend naar een 'equivalent' beschikbaar inkomen, via toepassing van de 'gemodificeerde OESO-equivalentieschaal'. Op die manier wordt het inkomen vergelijkbaar tussen gezinnen met een verschillende grootte en gezinssamenstelling. De gemodificeerde OESO-equivalentieschaal kent een gewicht van 1 toe aan de eerste volwassene in een gezin; iedere bijkomende volwassene krijgt een gewicht van 0,5 en ieder kind jonger dan 14 jaar krijgt een gewicht van 0,3.

In 2020 bedroeg het mediaan beschikbare huishoudinkomen in België € 25.855 op jaarbasis (volgens de SILC2021). 60% daarvan is € 15.513 per jaar of afgerond **€ 1.293 per maand**. Dat is **de armoederisicogrens voor een alleenstaande**. Wie als alleenstaande een inkomen heeft onder deze grens, wordt beschouwd als arm. Met toepassing van de gemodificeerde OESO-equivalentieschaal is de armoederisicogrens voor een gezin dat bestaat uit twee volwassenen en twee kinderen € 2.715 per maand. Dit bedrag wordt verkregen door de grens voor alleenstaanden te vermenigvuldigen met een factor 2,1 ($(€ 15.513 * 2.1) / 12 = € 2.715$ per maand). Deze factor 2,1 is de optelsom van 1 (de eerste volwassene) + 0,5 (de tweede volwassene) + 0,3 (het eerste kind) + 0,3 (het tweede kind).

Sarah Kuypers en Ive Marx (Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleeck, Universiteit Antwerpen) wijzen op andere tekortkomingen van de klassieke armoederisicometing. Ze houdt bijvoorbeeld geen rekening met het vermogen van gezinnen (bv. in de vorm van spaargeld, aandelen, obligaties, waardevolle voorwerpen, enzovoort), noch met hun schulden (bv. hypotheekleningen, consumentenkredieten, het bedrag onder nul op een kredietkaart, ...). De auteurs passen verschillende methodes toe om de **vermogens en schulden van gezinnen wel mee te nemen in de berekening van armoede**. De resultaten, gebaseerd op gegevens voor 2017, tonen dat **11,5% gezinnen niet in de armoederisicostatistieken voorkomen, terwijl ze weinig of geen vermogen hebben om op terug te vallen** (de waarde van de eigen woning wordt hier niet meegeteld bij het vermogen). Daarnaast is er nog een kwetsbaardere groep van **7,5% gezinnen die zowel risico lopen op inkomens- als vermogensarmoede** ("dubbel armoederisico") (ook zonder de waarde van de eigen woning meegeteld).

2. De non-take-up van sociale uitkeringen is een reëel probleem

Niet iedereen die recht heeft op een uitkering, ontvangt deze ook. De oorzaken van deze "non-take-up" zijn divers: ze liggen niet noodzakelijk bij de rechthebbende, het kan ook liggen aan het design van uitkeringen en middelentoetsen of de manier waarop ze administratief worden georganiseerd. Door non-take-up van rechten slaagt het sociale beschermingssysteem er minder goed in om armoede te bestrijden. **Tim Goedemé, Julie Janssens** (Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleeck, Universiteit Antwerpen) en collega's schatten aan de hand van een survey bij 1.900 gezinnen met een laag inkomen

gekoppeld aan administratieve gegevens de omvang van de niet-opname van enkele rechten, voor de doelpopulatie van 18-64-jarigen met een laag belastbaar inkomen. **In 2019 nam 37% à 51% van de 18-64-jarigen met een laag belastbaar inkomen hun recht op een leefloon niet op** (terwijl ze er dus wel voor in aanmerking kwamen). Voor zo'n 66% à 78% van de volwassenen die een leefloon misliepen, ging het nochtans over een bedrag van minstens 500 euro per maand. **Voor de verhoogde tegemoetkoming bedraagt de non-take-up 39% à 51%** van de 18-64-jarigen met een laag belastbaar inkomen, en de **verwarmingstoelage werd zelfs door 78% à 94% niet opgenomen**. Het niet-gebruik van een bepaalde uitkering leidt vaak tot het niet-gebruik van een andere, waardoor mensen meerdere rechten mislopen.

3. Percepties over België zijn niet doorslaggevend voor de beslissing tot migratie

Migratie is een duidelijke manifestatie van de geglobaliseerde wereld waarin we vandaag leven. Mensen zijn steeds mobieler, net als jobs en kapitaal. Beleidsmakers en politici gaan er vaak van uit dat er een te rooskleurig beeld leeft over migratie naar en het leven in Europa en dat potentiële migranten niet of minder zouden komen als ze over 'correcte' informatie zouden beschikken. Dat is een foutieve veronderstelling, stellen **Lore Van Praag, Rut Van Caudenberg en Amal Miri** (CeMIS, Universiteit Antwerpen, Erasmus Universiteit Rotterdam). Op basis van een beperkte steekproef bij recent aangekomen migranten uit oorlogsgebieden blijken **de redenen waarom mensen migreren vooral samen te hangen met de omstandigheden in de regio's van origine**. Migranten zoeken een veilige sociaal-politieke omgeving, betere opportuniteiten voor zichzelf en de toekomstige generaties, of willen ontsnappen aan discriminatie en oorlog. Ook bestaande netwerken spelen een rol. Percepties over het land van bestemming spelen dan slechts een beperkte rol. Wel kunnen na aankomst in België de percepties die men gaandeweg krijgt, leiden tot teleurstelling, als deze niet overeenkomen met de realiteit. Migranten trachten dan ook de achterblijvers een genuanceerder beeld te schetsen, al blijkt dit soms moeilijk in de praktijk.

4. Bestaansmiddelenvereisten leiden tot armoede en sociale uitsluiting van migranten

Het verblijfsrecht van vreemdelingen is in veel gevallen afhankelijk van bestaansmiddelenvereisten. Wie onvoldoende middelen heeft om zich tijdens het verblijf in België te onderhouden zonder ten laste te komen van het socialebijstandsstelsel, krijgt geen recht op verblijf of loopt het risico een tijdelijk verblijfsrecht te verliezen. Het doel is om de druk op het socialebijstandsstelsel door migranten te beperken. **Miriam Quené** (Overheid en Recht, Universiteit Antwerpen) beargumenteert dat de **restrictieve toepassing van de bestaansmiddelenvereisten in ons land leiden tot armoede en sociale uitsluiting van mobiele EU-burgers en hun familieleden en derdelander-gezinsherenigers**. Er blijkt ook een **groot verschil in de vereisten die gelden voor Unieburgers tegenover die voor derdelanders**. Zo wordt van derdelander-gezinsherenigers verwacht dat zij over 120 procent van het leefloonbedrag beschikken, terwijl voor Unieburgers in dezelfde situatie een lagere inkomensdrempel als voldoende geldt. Er zijn ook onduidelijkheden in de regelgeving over de aard en herkomst van de vereiste middelen. De strikte interpretatie van de regels kan migranten ervan weerhouden een beroep te doen op sociale bijstand, terwijl zij daar misschien wel recht op hebben.

5. Lokale besturen, civiele samenleving én migranten hebben belangrijke rol te spelen voor integratie

In Gent leeft een groot aantal dak- en thuisloze migranten, waaronder veel Romafamilies. **De Stad Gent zette de voorbije jaren een reeks experimentele woongerichte projecten op om intra-Europese migranten van de straat te halen.** Voorbeelden zijn het ter beschikking stellen van ‘instapwoningen’, het tijdelijk gebruik van leegstaande gebouwen of het plaatsen van wooncontainers. Het gaat om **housing-first projecten**, waarbij daklozen een dak boven het hoofd krijgen, en begeleiding krijgen om hun leven op orde te krijgen. Dit moet leiden tot de integratie van dak- en thuisloze intra-Europese gezinnen en zo mogelijk tot een duurzaam verblijfsstatuut. **Pascal Debruyne** (Odisee Hogeschool, Kenniscentrum Gezinswetenschappen) beschrijft hoe deze projecten er niet vanzelf kwamen, maar **het resultaat zijn van een voortdurende sociale strijd** vanuit de Gentse civiele samenleving. Voor intra-Europese migranten leiden dergelijke projecten tot een verbetering van hun situatie (bv. onderwijs voor de kinderen, het vinden van werk en een inkomen, in orde geraken met papieren, ...). **Toch stuiten ze ook op grenzen.** Tijdsdruk en hoge verwachtingen zetten druk op de vertrouwensband en gezinnen aanvaarden niet automatisch de uitgestippelde trajecten van integratie. Bovendien komen met het inschrijven in de welvaartsstaat vaak ook schulden aan de oppervlakte, waardoor gezinnen er soms na een tijd voor kiezen om opnieuw te overleven via informele netwerken.

Overigens blijkt uit een onderzoek van Elien Diels (Instituut voor de Overheid, KU Leuven en Centre for Research on Environmental and Social Change, Universiteit Antwerpen) en collega's dat **organisaties die actief zijn rond de integratie van migranten in grote mate samenwerken** en meestal op meer dan een beleidsdomein actief zijn (zoals tewerkstelling, huisvesting en/of vrije tijd). Het lokale niveau blijkt uitermate geschikt voor deze samenwerking. **De regierol voor integratie die lokale besturen kregen van de Vlaamse overheid wordt dus in de praktijk gebracht.**

Elsemieke Van Osch (Departement Sociale en Culturele Antropologie, KU Leuven en Center for the Social Study of Migration and Refugees, Universiteit Gent) en **Laura Cleton** (Politics & Public Governance, Universiteit Antwerpen en Maastricht University & UNU-Merit) tonen dat **de tweedeling tussen ‘legale’ en ‘illegale’ verblijfsstatus minder zwart-wit is dan gedacht.** Personen zonder wettig verblijf worden immers ingesloten in bepaalde delen van de samenleving, terwijl ze van andere delen uitgesloten worden. Die dualiteit wordt mee vorm gegeven door de overheid zelf. Zo vereist de procedure *9bis* dat migranten zonder wettig verblijf aantonen dat ze ‘geïntegreerd’ zijn in de samenleving (bv. door aan te tonen dat de kinderen naar school gaan, dat men vrijwilligerswerk doet, de taal spreekt, ...). Ook middenveldorganisaties kunnen in- en uitsluiting faciliteren door diensten en voorzieningen te reguleren. Leraren en zorgverleners handelen bijvoorbeeld vaak naar hun professionele ethos en buigen restrictieve regels om of omzeilen ze. Maar ook **individuen die formeel geen status hebben als ‘burger’ kunnen burgerschap claimen** door interacties met actoren in cruciale domeinen van de samenleving. Voorbeelden zijn kinderen van ouders zonder wettig verblijf die naar school gaan, personen zonder wettig verblijf die zwartwerken om hun kinderen normaal te laten opgroeien, ... Zo proberen zij armoede en sociale uitsluiting te beperken en zichzelf ‘minder illegaal’ te maken.

6. Werkplekieren verbetert de toegang tot de arbeidsmarkt voor migranten

Terwijl het armoederisico van de personen geboren in België 10,5% bedraagt, loopt dat op tot 18,3% bij de personen geboren in een andere EU-lidstaat en tot **31,3% bij de personen geboren buiten de EU27** (zie bovenstaande grafiek). In [een vorig jaarboek](#) gingen we al uitgebreid in op de hogere armoederisico's van personen met migratieachtergrond. De ongelijkheid in het onderwijs en hun minder gunstige arbeidsmarktpositie spelen daarbij een rol.

Vooraf personen met een niet-Europese achtergrond hebben hoge werkloosheidscijfers en onstabiele arbeidsmarkttrajecten. **Tair Kasztan Flechner, Julie Maes, Jonas Wood en Karel Neels** (Centrum voor Demografie, Familie en Gezondheid, Universiteit Antwerpen) onderzochten de effectiviteit van trainingsprogramma's om de toegang tot de arbeidsmarkt te vergemakkelijken naargelang migratieachtergrond. **Bijscholingsprogramma's blijken belangrijk om de inzetbaarheid van alle groepen niet-werkende werkzoekenden (NWWZ) te vergroten.** Het effect van "beroepsspecifieke training" is voor personen met een niet-Europese achtergrond nochtans lager dan voor de groep zonder migratieachtergrond. **"Werkplekieren" blijkt het meest efficiënt voor het vinden van een stabiele tewerkstelling, ongeacht migratieachtergrond.** Dit is niet alleen gericht op bijscholing, maar ook op het uitbreiden van het sociaal kapitaal en op het verminderen van het gebrek aan informatie bij werkgevers over de productiviteit van potentiële kandidaten. Jammer genoeg blijkt dat NWWZ van de tweede generatie met een Zuid-Europese en met een niet-Europese achtergrond aanzienlijk minder deelnemen aan werkplekieren dan groepen zonder migratieachtergrond. De redenen daarvoor zijn echter onduidelijk.

Discriminatie op de arbeidsmarkt blijft echter een oud zeer (net als discriminatie op vlak van wonen, politie, hulp- en dienstverlening). **Miet Neyens, Kristel Driessens** (Expertisecentrum Krachtgericht Sociaal Werk, Karel de Grote Hogeschool) en **Sarah El Massaoudi** (SAAMO Stad Antwerpen) stellen vast dat **kwetsbare groepen een lage meldingsbereidheid hebben wanneer ze geconfronteerd worden met discriminatie.** Het **sociaal werk kan hier een grote rol spelen.** Verscheidene Antwerpse sociaalwerkorganisaties gaan met meldingen aan de slag, zowel via individuele ondersteuning als groepswerking. Ze trachten ook in te zetten op sensibilisering en beleidswerk. Toch ervaren ze nog een aantal ondersteuningsnaden. **Weinig organisaties hebben bijvoorbeeld een structureel organisatiebeleid rond discriminatie.** Naast meer samenwerking onderling, wordt er een appel gedaan op de bevoegde instanties, de stad Antwerpen en overheden in het algemeen voor meer beweging en samenwerking in de uitvoering van het antidiscriminatiebeleid.

Het Jaarboek Armoede en Sociale Uitsluiting is een realisatie van USAB in samenwerking met de onderzoeksgroepen Overheid & Recht, Recht & Ontwikkeling, het Centre for Research on Environmental and Social Change (CRESC), het Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleeck (CSB) en het Centrum voor Migratie en Interculturele Studies (CeMIS), de vakgroep Eerstelijns- en Interdisciplinaire Zorg Antwerpen en het Instituut voor Ontwikkelingsbeleid (IOB). Het boek wordt gefinancierd door de Universiteit Antwerpen.

USAB | Universitaire Stichting
voor Armoedebestrijding
 Powered by UAntwerp

**Universiteit
Antwerpen**

University of Antwerp
| **CRESC** | Centre for Research on
Environmental and Social change

Universiteit Antwerpen
| **Overheid en Recht**

Universiteit Antwerpen
| **CSB** | Centrum voor Sociaal
Beleid Herman Deleeck

Universiteit Antwerpen
| **ELIZA** | Eerstelijns- en
Interdisciplinaire Zorg Antwerpen

Universiteit Antwerpen
| **Recht en Ontwikkeling**

Universiteit Antwerpen
| **IOB** | Instituut voor
Ontwikkelingsbeleid en -beheer

Universiteit Antwerpen
| **CEMIS** | Centrum voor Migratie
en Interculturele Studies